

SOSIAL VƏ HUMANİTAR ELMLƏRİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

ELMİ ƏSƏRLƏR TOPLUSU

BURAXILIŞ № 26
(I HİSSƏ)

BAKİ – 2020

VERGİ SİYASƏTİNİN DAVAMLI İQTİSADI İNKİŞAFA TƏSİRİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

*i.ü.f.d., Qarayev İmran Əliyar oğlu,
Vergilər Nazirliyinin Tədris mərkəzi
shafaq.ace@gmail.com*

Açar sözlər: iqtisadi artım, vergi siyasəti, vergi dərəcələri, vergi yükü, davamlı inkişaf.

Ключевые слова: экономический рост, налоговая политика, налоговые ставки, налоговая нагрузка, устойчивое развитие.

Keywords: economic growth, tax policy, tax rates, tax burden, sustainable development.

Giriş

Vergi siyasətinin əsas funksiyalarından biri dövlət sektorunun qarşısında duran vəzifələri həyata keçirmək üçün zəruri olan büdcə gəlirlərinin təmin edilməsindən ibarətdir. Vergi siyasətinin bu istiqaməti adətən fiskal funksiyaya aid edilir. Vergi siyasətinin digər və hal-hazırda daha çox tətbiq edilən istiqamətlərindən biri də iqtisadi artımın stimullaşdırılmasından ibarətdir. Nəzəri tədqiqatlar və praktiki müşahidələr sübut edir ki, vergi gəlirləri birbaşa olaraq ölkədəki mövcud iqtisadi artım səviyyəsindən asılıdır. Yalnız iqtisadi artım hesabına yüksək vergi daxilolmalarını təmin etmək mümkündür. Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi hesabına vergi gəlirlərinin artırılması imkanları məhduddur.

Vergi siyasətinin iqtisadi inkişafa təsiri mexanizmlərinin təhlili istər nəzəri, istərsə də praktiki baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşan dünya iqtisadiyyatında iqtisadi artımın təmin edilməsi və onun davamlı inkişaf xarakter alması iqtisadi nəzəriyyənin əsas məsələlərindən biridir.

Vergi siyasətinin digər mühüm funksiyalarına əhalinin gəlirlərinə görə paylanmasındakı sosial-iqtisadi bərabərsizliyin tənzimlənməsi də aid edilir. Bu funksiya inkişaf etmiş Avropa ölkələrində və xüsusi ilə ABŞ-da geniş şəkildə tətbiq edilir. Aparılan elmi araşdırmalar sübut edir ki, Cini əmsalının artması iqtisadi artıma mənfi təsir göstərir və cəmiyyətdə sosial gərginliyin artmasına səbəb olur [11].

Davamlı sosial-iqtisadi inkişaf bir tərəfdən makroiqtisadi göstəricilərin stabilliyinin təmin edilməsində, digər tərəfdən isə dövlət sektorunun inkişafında, onun qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində əsas və həlledici şərtidir. Lakin iqtisadi artıma təsir edən amillər müxtəlif xarakterli göstəricilərdən ibarətdir. Vergi siyasəti, sosial siyasət, investisiya siyasəti, monetar siyasət birbaşa və dolaylı olaraq iqtisadi artımı stimullaşdıran institusional mühitin formalaşmasına təsir göstərir. Bu eyni zamanda davamlı iqtisadi inkişafa təsir etdiyinə görə hansının daha əhəmiyyətli olmasını söyləmək üçün xüsusi şərtlər irəli sürmək lazımdır. Məsələn monetar siyasəti alətlərinin (faiz dərəcəsi, ehtiyat normaları, pul aqreqatları, pul kütləsi və s.) sabit qaldığı şəraitdə vergi siyasətinin iqtisadi inkişafa təsir mexanizmlərinin səmərəliliyini təhlil etmək olar. Bu amillər sırasına aşağıdakıları aid etmək olar:

- daxili və xarici investisiyaların dinamikası və əsas istiqamətləri;
- ölkənin iqtisadi modernləşdirilməsi və innovativ inkişaf potensialı;
- sahibkarlığın mövcud vəziyyəti və inkişaf perspektivləri;
- əmək ehtiyatlarının strukturu və onun iqtisadi inkişaf tendensiyalarına uyğunluğu;
- sosial-iqtisadi infrastrukturun səviyyəsi;
- əmək bazarının çevikliyi və mobilliyi;
- sosial kapitalın, institusional mühitin iqtisadi inkişaf baxımından üstünlükləri;
- əsas ticarət partnyorlarının iqtisadi inkişaf templəri;
- rəqabət qabiliyyətli mühitin formalaşma səviyyəsi.

Göründüyü kimi, iqtisadi artıma təsir edən amillər müxtəlif olmaqla demək olar ki, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edir. Bu amillərin formalaşmasında və son nəticədə iqtisadi artıma təsir dərəcəsində vergi sistemi xüsusi rol oynayır. Müxtəlif vergi növlərinin və vergi dərəcələrinin tətbiqi, vergi inzibatchılığının keyfiyyəti, vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirmə dərəcəsi bilavasitə iqtisadi artıma təsir göstərir. İqtisadi ədəbiyyatda bu problemlər daimi diqqət mərkəzində olmaqla çoxlu sayda tədqiqatlardan ibarətdir [1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11].

Ölkədə həyata keçirilən vergi siyasəti birbaşa olaraq makroiqtisadi səviyyədə vergi yükünə təsir göstərir. Qloballaşan dünyada iqtisadi artımın əsas göstəricisi olan ÜDM-in formalaşmasında ölkədə fəaliyyət göstərən multi-milli korporasiyalar, beynəlxalq şirkətlər və holdinqlər əhəmiyyətli rol oynayır. Yalnız o faktı qeyd etmək olar ki, hal-hazırda dünyada həyata keçirilən beynəlxalq ticarət əlaqələrinin 80%-i multi-milli korporasiyalar tərəfindən həyata keçirilir. Həmin şirkətlərin müxtəlif vergi dərəcələrinə malik ölkələrdə fəaliyyət göstərməsi onların gəlirlərinin artırılması məqsədilə vergilərin minimuma endirilməsi məsələsini real surətdə həyata keçirilməsinə imkan verir ki, nəticədə külli miqdarda vəsait dövlət büdcəsindən yayındırılır. Cədvəl 1-də müxtəlif ölkələr üzrə vergi yükünün göstəriciləri verilmişdir. Cədvəl 1-dən göründüyü kimi Azərbaycanda vergi yükü digər ölkələrlə müqayisədə xeyli aşağıdır. Bu cədvəldə Azərbaycan üzrə vergi yükü gömrük rüsumlarımdaxilolmalar nəzərə alınmaqla hesablanmışdır.

Cədvəl 1. Ölkələr üzrə vergi yükünün paylanması (2017-ci il ÜDM-ə nisbətə %-lə)*

Azərbaycan	12,1
Belcika	44,6
Türkiyə	24,9
ABŞ	27,1
Meksika	16,2
İsvecrə	28,5
Polşa	33,9
İsvec	44

* Revenue Statistics 2018/ Tax revenue trends in the OECD. OECD 2018.

Lakin, göründüyü kimi, inkişaf etmiş ölkələrdə vergi yükü kifayət qədər yüksəkdir. Ən yüksək vergi yükü güclü səsial siyasət həyata keçirən Skandinaviya ölkələrində müşahidə edilir. İsvecdə vergi yükü 2017-ci ildə 44% təşkil etmişdir. Vergitutma iqtisadiyyatının əsas prinsiplərinə görə iqtisadi artımı stimullaşdıran vergi siyasəti aşağıdakı ümumi cəhətləri özündə birləşdirməlidir:

- vergi yükünün aşağı salınması;
- vergi yükünün istehsaldan istehlaka və əmlaka keçirilməsi;
- aşağı vergi dərəcələrini tətbiq etməklə, vergitutma bazasının genişləndirilməsi;
- vergi kreditlərinin verilməsi;
- vergi qanunvericiliyinin sadələşdirilməsi və s.

Vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsir mexanizmlərinin araşdırılması sahəsində aparılan beynəlxalq təcrübə sübut edir ki, bu ümumi cəhətlər hər bir ölkədə fərqli təsir dərəcəsinə malikdir. Məsələn, vergi yükünün istehsaldan istehlaka keçirilməsi ancaq iqtisadi islahatlar apardıqdan sonra gözlənilən nəticələri verə bilər. Əmlak vergisinin dərəcəsinin artırılması ev təsərrüfatlarının əmlakdan azad olunmasını stimullaşdırılır və nəticədə onun satışından əldə olunan vəsaitin investisiyalar istiqamətində yönəldilməsinə şərait yaranır. Belə olduğu halda əldə olunan vəsaitlər daha mobil xarakter daşdığına görə qısa müddətdə mənfəət verən sahələrə yönəldilməklə iqtisadi artımı stimullaşdırır.

Butün bu deyilənlər ilk növbədə vergi daxilolmalarının ümumi daxili məhsuldan asılı olması faktını irəli sürür. Cədvəl 2-də Azərbaycanda vergi daxilolmaları və ÜDM barədə statistik məlumatlar verilmişdir.

Cədvəl 2. Azərbaycanda ÜDM və vergi daxilolmaları

İllər	Ümumi daxili məhsul (ÜDM), milyon manatla	Vergi və digər ödənişlər, milyon manatla
2005	12 522,50	1427,4529
2006	18 746,20	2706,2823
2007	28 360,50	4549,259
2008	40 137,20	5746,5658
2009	35 601,50	4113,4

2010	42 465,00	4292,8
2011	52 082,00	5475,062
2016	60425,70	7015,3665
2017	70 337,00	6973,6334
2018	79797,80	7907,6224

Mənbə : www.taxes.gov.az; www.azstat.gov.az

Bu asılığın xətti reqressiya modeli E-views 7.0 proqram paketi əsasında qurulmuş və aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir [2].

Vergi daxilolmalarının ÜDM-dən asılılığı üçün aşağıdakı reqressiya tənliyi alınır:

$$TAX=729459.061829+101.585327306*UDM, \quad (1)$$

Burada:

TAX – vergi daxilolmaları;

UDM – ümumi daxili məhsul (ÜDM).

Dependent Variable: TAX				
Method: Least Squares				
Included observations: 10				
TAX=C(1)+C(2)*UDM				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	729459.1	557197.2	1.309158	0.2268
C(2)	101.5853	12.93110	7.855892	0.0000
R-squared	0.885247	Mean dependent var	4811344.	
Adjusted R-squared	0.870903	S.D. dependent var	1770975.	
S.E. of regression	636312.6	Akaike info criterion	29.74162	
Log likelihood	-146.7081			
F-statistic	61.71504			
Prob(F-statistic)	0.000050			

Substituted Coefficients:

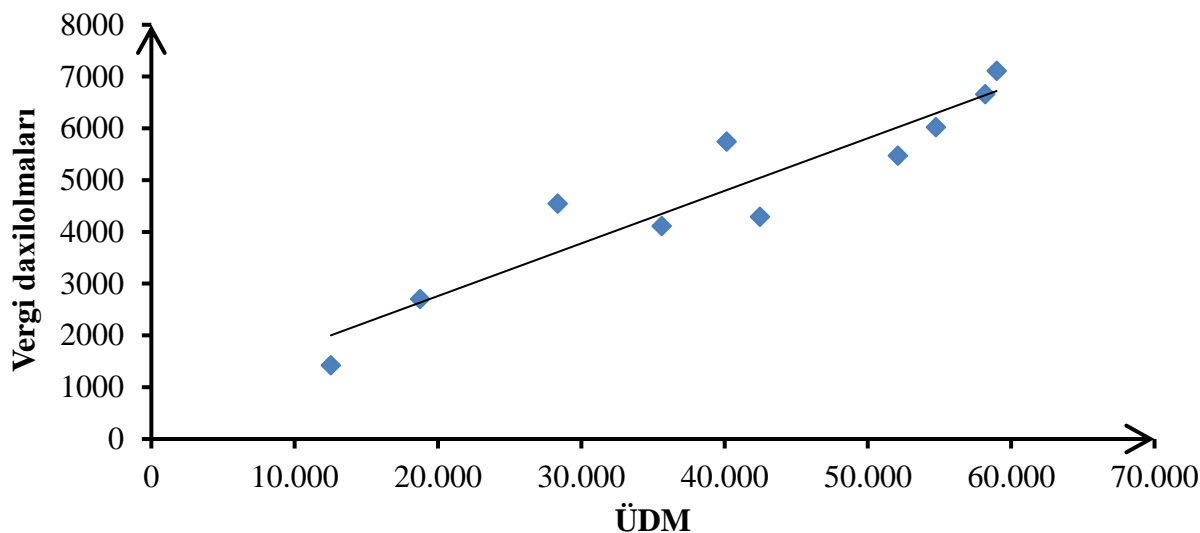
=====

$$TAX=729459.061829+101.585327306*UDM$$

Qrafik 1-dən göründüyü kimi, hər iki göstərici arasında güclü asılılıq mövcuddur.

Hər hansı bir ölkədə iqtisadi artımı stimullaşdıran aktiv vergi siyasətinin səmərəliliyi mövcud vergi sistemi ilə yanaşı iqtisadiyyatın cari vəziyyətindən də əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Məsələn əmək ehtiyatlarının yüksək olduğu ölkələrdəki gəlir vergisi siyasəti əhalinin qocalması problemi ilə üzləşən ölkələrdən fərqlidir. Son zamanlar maliyyə böhranı baş verən ölkələrin böyük əksəriyyətində əhalinin əmək qabiliyyətli yaşdan yuxarı olan təbəqəsinin payı kifayət qədər yüksəkdir.

Qrafik 1. Ümumi daxili məhsul ilə vergi daxilolmaları arasında asılılıq [4].



İqtisadi artımı stimullaşdıran vergi siyasətinin əsas xüsusiyyətlərini təhlil etməmişdən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, eyni bir stimullaşdırıcı təkliflər müxtəlif ölkələrdə fərqli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu faktın əsas səbəbi vergi mexanizmlərinin mürəkkəb olması onun sosial xarakterli faktorlar və insan amili ilə bağlı olması ilə əlaqədardır. Tətbiq edilən vergi növləri və onların dərəcələri də bir-birindən fərqli olduğuna görə iqtisadi artımı stimullaşdıran vahid vergi sistemini formalaşdırmaq mümkün deyildir.

Qloballaşma prosesləri demək olar ki, ölkələrin böyük əksəriyyətinin iqtisadiyyatını açıq iqtisadiyyat etmişdir. Liberal və açıq iqtisadiyyatda vergi sistemi xarici vergi sistemlərindəki xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla formalaşmalıdır. Məsələ ondan ibarətdir ki, vergi siyasəti adətən lokal xarakter daşıyır və yalnız ölkə sərhədləri daxilində təsir göstərir.

Lakin vergi ödəyiciləri öz fəaliyyətini genişləndirmək üçün ölkə xaricindən kənar fəaliyyət göstərmək istəyir. Və isə vergi siyasətləri sahəsində ölkələr üzrə böyük fərqlərin aradan qaldırılmasını və bu sahədə beynəlxalq standartların qəbul edilməsi zərurətini yaradır. Bu zaman beynəlxalq şirkətlərin rolu və onların iqtisadi artıma təsir dərəcəsi də nəzərə alınmalıdır. Beynəlxalq korporasiyaların milli iqtisadiyyatda fəaliyyəti investisiya imkanlarını genişləndirməklə yanaşı yeni iş yerlərinin yaradılmasına, əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə kömək edir. Buna görə də vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və xüsusilə transfer qiymətləndirmə haqqında normativ hüquqi aktların hazırlanması bu şirkətlərin iqtisadi aktivliyini məhdudlaşdırmamalıdır [11].

Qloballaşmanın sürətlənməsi, informasiya imkanlarının gücləndirilməsi, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı vergi sisteminin formalaşmasında aşağıdakı ümumi prinsiplərin nəzərə alınması zərurətini qarşıya çıxarır:

- Vergilər birbaşa olaraq maya dəyərinə təsir göstərir. Bu isə qlobal iqtisadiyyatda rəqabət qabiliyyətli mühitdə struktur dəyişikliklərin baş verməsinə iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında nisbi üstünlüklərin əmələ gəlməsinə səbəb olur;
- Gəlir vergisinin yüksək olması əmək resurslarının miqrasiyasına səbəb olur. Bu isə növbəsində yüksək təhsil səviyyəsinə malik olan işçilərin aşağı vergi dərəcəli ölkələrdə işləməklə yüksək gəlirlərin əldə edilməsini stimullaşdırır;

- Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi dərəcəsi investisiyaların hansı ölkələrdə yerləşdirilməsinə təsir göstərir. Vergi siyasəti ölkədə rəqabətqabiliyyətli mühitin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Lakin aşağı vergi dərəcələri hesabına iqtisadiyyatını inkişaf etdirən ölkələr çox qısa bir müddət ərzində investiyaların cəlb edilməsinə baxmayaraq uzun müddətli dövrdə daimi vergi sistemindən həssas şəkildə asılı bir vəziyyətə düşürlər;

- Beynəlxalq aləmdə əmək bazarında baş verən dəyişikliklər, iqtisadiyyatın tələbləri ilə əmək bazarında məşğulluğun strukturundakı uyğunsuzluq, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərlə, ixtisasız əmək arasındakı fərqlər vergi sisteminin təkmilləşdirilməsini tələb edir;

- Qloballaşma şəraitində tətbiq edilən korporativ vergilərin dərəcəsi multi-milli şirkətlərin istehsalının hansı ölkədə təşkil edilməsinə birbaşa təsir göstərir və beləliklə kapitalın yüksək vergi dərəcələrinə malik olan ölkələrdən aşağı vergi dərəcəli ölkələrə axını baş verir.

Bu isə onu göstərir ki, iqtisadi artımı stimullaşdırmaq məqsədi ilə aparılan vergi siyasəti beynəlxalq aləmdə baş verən proseslərə uyğun şəkildə aparılmalıdır. Artıq heç bir ölkə qapalı şəkildə öz vergi siyasətindəki mövcud problemləri təklikdə beynəlxalq konvensiyalara qoşulmadan həll etmək iqtidarında deyildir. Bu isə vergi siyasəti sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsini tələb edir.

İqtisadi nəzəriyyə sübut edir ki, vergi siyasəti birbaşa olaraq ümumi daxili məhsulun (ÜDM) artım sürətlərinə təsir göstərir. Lakin buna baxmayaraq bir çox səbəblərə görə bu təsirlərin riyazi-iqtisadi modellər vasitəsi ilə qiymətləndirilməsi kifayət qədər çətindir. Bu səbəblərin ümumi cəhətlərini aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

- Vergi sistemi bir çox müxtəlif tipli vergilərdən ibarətdir. Bu vergi növləri isə xarakterinə və xüsusiyyətinə görə bir-birindən fərqlidir. Məsələn istehlak vergiləri ilə birbaşa vergilərin iqtisadi artıma təsiri tam şəkildə fərqlidir.

- Yalnız bir vergi növü dərəcəsinə baş verən dəyişikliklər ÜDM-in müxtəlif komponentlərinə təsir göstərir. Məsələn fiziki şəxslərin gəlir vergisində və sosial vergilərin dərəcələrində baş verən azalmalar məşğulluğun səviyyəsini artırmaqla yanaşı yüksək ixtisaslı təhsilə çəkilən xərclərin alternativ dəyərini artırır. Bu isə öz növbəsində təhsilə yönəldilən investisiyaların stimulu azaldır.

- Vergi islahatları adətən bir vergi növünü yox ümumi vergi sisteminin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bunun nəticəsində ÜDM-in determinantlarının əksər komponentləri təsirə məruz qalır.

- İqtisadi islahatlar yalnız vergi siyasətini deyil digər sahələrdəki məsələni investisiya, sahibkarlığın inkişafı, sosial sahələrdə dövlət tərəfindən həyata keçirilən siyasəti nəzərdə tutur. Çox vaxt bu siyasətlər paralel olaraq həyata keçirildiyinə görə hansının təsirinə daha çox olmasını demək mümkün deyildir. Ekonometrik modellərə daxil olan izahedici dəyişənlərdə olan multikolleniarlıq xüsusi riyazi metodların tətbiq edilməsini tələb edir.

Vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsirinə hərtərəfli araşdırılması ümumi tarazlıq modelinin qurulmasını zəruri edir. Bu modellər sisteminin əsas məqsədi iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklərə uyğun olaraq makro və mikro səviyyədə vergi proqnozlarının və potensialının qiymətləndirilməsi və vergi siyasətində baş verəcək dəyişikliklərin kompyuter imitasiyası şəklində təhlilinin aparılmasından ibarətdir.

Beynəlxalq təcrübədə istehlak vergiləri iki əsas təsnifat üzrə qruplaşdırılır:

- Ümumi istehlak vergiləri;
- Xüsusi istehlak vergiləri.

Birinci qrup vergilərə klassik olaraq əlavə dəyər vergisi (ƏDV) və maların satışından və xidmətlərin göstərilməsindən tətbiq edilən satış vergisini göstərmək olar. İkinci növ vergilərə bir

qrup mal və xidmətlər üçün tətbiq edilən aksizləri və idxal rüsumlarını aid etmək olar. İqtisadi ədəbiyyatda adətən istehlak vergiləri dolayı vergilər olmaq etibarı ilə neytral xarakter daşıyır və mənfəət vergisinə nisbətən ev təsərrüfatlarının və şirkətlərin qərarvermə prosesinə az təsir göstərir. Adətən istehlak vergiləri progressiv xarakter daşımır və vahid vergi dərəcəsi üzrə tətbiq edilir. Bu xüsusiyyətinə görə istehlak vergilərinin ÜDM-ə təsiri nisbətən zəifdir.

İqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklər birbaşa olaraq vergi potensialına və vergi daxilolmalarının proqnoz göstəricilərinə təsir göstərir. Bu baxımdan vergi modelləri sistemi iqtisadiyyatın ümumi tarazlıq modelləri ilə bağlı şəkildə işlənilməlidir. Qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün ümumi iqtisadi tarazlıq modellərinin aşağıdakı əsas alt sistemlərin hazırlanmasıdır:

- Çox sektorlu ümumi tarazlıq modelinin qurulması;
- İstehlak vergiləri üzrə mikrosimulyasiya modellərinin qurulması;
- Birbaşa vergilər üzrə simulyasiya modellərinin qurulması;
- Ümumi tarazlıq modeli çərçivəsində vergi sistemi modellərinin uzlaşdırılması;

Vergi siyasətinin təhlil edilməsi prosesində qarşıya qoyulan əsas məsələlərdən biri də iqtisadiyyatın vergi yükünün qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Vergi yükünün qiymətləndirilməsi zamanı iqtisadiyyatın mövcud vəziyyəti, onun quruluşu, xarici iqtisadi əlaqələri nəzərə alınmaqla yanaşı vergi yükünün struktur və konyunktur tərkib hissələri də təhlil olunmalıdır.

Əgər dövlət büdcəsinə daxil olan vergilər xarici bazardakı mövcud qiymət münasibətlərindən asılıdırsa, onda belə vergi daxilolmaları vergi yükünün konyunktur, əks halda isə struktur komponentləri adlandırılır. Vergi gəlirlərinin struktur tərkib hissələri fundamental amillərdən – vergi qanunvericiliyindən, vergi dərəcələrindən asılı olmaqla iqtisadiyyatın strukturu ilə təyin olunur. Konyunktur komponent isə bilavasitə xarici bazardakı mövcud qiymətlərin səviyyəsindən asılı olmaqla dəyişməyə meyllidir. Azərbaycan iqtisadiyyatının ixrac potensialında neft sektorunun payı yüksək olduğundan onda dünya bazarında neftin qiymətində baş verən dəyişikliklər vergi yükünə təsir göstərə bilər.

Dünya bazarında neftin qiymətində baş verən dəyişikliklər bir çox iqtisadi və siyasi amillərdən asılı olduğundan onun qiymətlərinin dinamikasını proqnozlaşdırmaq mümkün deyildir. Bu isə vergi daxilolmalarının proqnozlaşdırılması üçün struktur komponentlərdən istifadə olunmasını zəruri edir. Dünya bazarında neftin qiymətindəki baş verən dəyişikliklər əgər orta qiymətlərindən kəskin şəkildə fərqlənərsə, onda vergi yükündə baş verən dəyişikliklər (vergi daxilolmalarının ÜDM-də xüsusi çəkisi) ümumi vergi yükünə təsir göstərən vergi sisteminin dəyişməsi kimi qiymətləndirilə bilməz. Dünya bazarında qiymətlərin qalxması nəticəsində büdcəyə daxil olan vergi gəlirlərinin artması və onun ÜDM-də xüsusi çəkisinin yüksəlməsi həmçinin vergi yükünün artması kimi qəbul edilməməlidir.

Azərbaycanda ölkə iqtisadiyyatında baş verən inkişaf vergi sistemində səmərəli islahatların aparılmasına, bu sahədə məbil və aktiv vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə şərait yaratmışdır. 2003-2018-ci illər ərzində vergi sisteminin təşkilati-nəzarət potensialının daha da gücləndirilməsi, maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması, vergi inzibatçılığının bütün sahələrində müasir informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, inzibati idarəetmənin keyfiyyətə yaxşılaşdırılması və avtomatlaşdırılması sahəsində həyata keçirilən iri miqyaslı tədbirlər qısa müddətdə öz müsbət təsirini göstərmişdir.

2006-cı ildən başlayaraq Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transfertlərin həyata keçirilməsi nəticəsində vergi daxilolmalarının büdcə gəlirlərindəki xüsusi çəkisi azalmışdır. Əgər 2003-cü ildə vergi daxilolmaların büdcə daxilolmalarındakı xüsusi çəkisi 67,4% təşkil edirdisə, 2017-ci ildə bu göstərici 39% təşkil etmişdir.

2013-ci ilin yekununa görə tədiyyələr üzrə vergi daxilolmalarına diqqət yetirdikdə görürük ki, 2003-cü illə müqayisədə ən çox artım mənfəət vergisi və əlavə dəyər vergisi üzrə olmuşdur. İnvestisiyaları təşviq etmək, müəssisələrin istifadəsində qalan maliyyə vəsaitlərini artırmaq məqsədilə ötən 10 il ərzində mənfəət vergisinin dərəcəsi mərhələlərlə aşağı salınaraq, 2003-cü ildə 27 faizdən 25 faizə, 2004-cü ildə 24 faizə, 2006-cı ildə 22 faizə, 2010-cu ildən isə 20 faizə endirilmişdir. Vergi dərəcələrini azalması vergitutma bazasını genişləndirilməsinə, o cümlədən də mənfəət vergisi üzrə daxilolmaların artmasına səbəb olmuşdur.

Beynəlxalq təcrübədə mənfəət vergisinin dərəcəsinin azaldılması meylləri artırmaqdadır. Xüsusi ilə son dövrdə ABŞ-da mənfəət vergisi dərəcəsinin azaldılması yüksək iqtisadi inkişaf meyllərinə səbəb olmuşdur. Digər tədbirlər əsasən kiçik orta biznesin vergi yükünün azaldılması və elmi tədqiqat (R&D) işlərinə və bilik yönümlü kapitala (BYK) vergi kreditlərinin verilməsi ilə bağlı tədbirlərə üstünlük verirlər. Hal-hazırda bilik yönümlü kapital və onun vergiyə cəlb edilməsi müasir vergi siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən biridir.

Hal-hazırda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində verginin istehsaldan istehlaka ötürülməsi meylləri artırmaqdadır. Mənfəət vergisinin dərəcələri aşağı salınmaqla dolaylı vergilərin dərəcələri qaldırılır. Gələcəkdə əmlak vergisinin potensial mənbə kimi rolunun artması da beynəlxalq təcrübədə əsas gözlənilirdən biridir.

Azərbaycanda vergi sisteminin inkişafının növbəti mərhələsi olaraq vergi siyasəti vasitəsi ilə kölgə iqtisadiyyatının səviyyəsinin aşağı salınması vacib istiqamətlərdən biri kimi qeyd olunur. Gəlir vergisinin təkmilləşdirilməsi bu sahədə şəffaflığın əldə olunmasına təsir göstərəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qarayev İ.Ə. Beynəlxalq təcrübədə vergi xərcləri və vergi güzəştlərinin tətbiqi. // Azərbaycanın vergi jurnalı, 2017, № 3
2. Garayev İ.A. Globalization and Tax policy. EcoMod 2017. International Conference on Economic Modeling. Sloveniya, 2017, p. 64-66
3. Musayev A.F. “Moderləşdirmə və aktiv vergi siyasəti” // Azərbaycanın vergi jurnalı, 2012, № 6
4. Qarayev İ.Ə., Rəcəbov B.Ə., Rəsulova G.B. Vergi siyasəti və iqtisadi artımın stimullaşdırılması // Azərbaycanın vergi jurnalı, 2016, № 1
5. Musayev A.F. “Vergi siyasətinin iqtisadi problemləri” Bakı: 2004
6. Musayev A.F., Qarayev İ.Ə. “Sosial siyasət və iqtisadi inkişaf” // Azərbaycanın vergi jurnalı, 2013 № 1
7. Musayev A.F., Qarayev İ.Ə. “Elektron kommertiya və vergitutma” // Azərbaycanın vergi jurnalı, 2013 № 2
8. Тарасов В.Ф., Владыка М.В., Сапрыкина Т.В., Семькина Л.Н. Налоги и налогообложение. Учебник, Москва, 2012
9. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение. Учебник. М.: 2018
10. David Romer. Advanced makroeconomics. Second edition. Mc.Graw.Hill 2013
11. OECD (2010) *Tax Policy Reform and Economic Growth*, OECD Tax Policy Studies, No. 20
12. W.Beck, J.Laurent, van der Macsen and Alan Walker Social Quality: A Vision for Europe. Kluwer Law International 2002
13. The Journal of Private Enterprise, The Impact of Economic Growth, Tax Policy and Economic Freedom on Income Inequality. 24 (1), 2008, 23-31

14. OECD (2009) Transver Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrators.

Ecomod 2018 International Conference
On Economic Modelling Sloveniya

Imran Garayev, Ph.D
Training Center of Ministry of Taxes
of Azerbaijan Republic

Globalization and tax policy

The world economy has grown considerably and integrated in recent years. The economic globalization, the expansion of the economic activities of international companies and their operation in the states with various tax systems have created new opportunities in manipulation for tax evasion purposes through income transfers. The fast growth of digital economy, enhancement of e-commerce operations and appearance of new economic segments has generated a number of complicated problems related to tax policy. In its turn this causes the tax base erosion, reduction of budget revenues which leads to the new threats to economic security.

Many international companies, corporations and a large number of transnational companies covering interdependent legal entities operate in Azerbaijan. The growing number of companies, on the one hand increases the economic activity in the country, improves the investment climate, and raises living standards and welfare of the population by creating new jobs. But on the other hand,

in this regard arises a need for tax authorities to investigate more deeply the issues related to the determination of tax revenues and expenditures of the company.

Recently, the application of transfer pricing in developed countries has been in the centre of attention and their legislative base has periodically improved in accordance with multiple transactions. But growth of transnational companies and a significant increase in the activities of multinational companies and intergroup, making them the subject of double taxation. The matter is, double taxation conventions has been developed based on the principles of 20-30th years of last century. Over the years, however, the economic structure has changed radically and the nature of international economic relations has transformed. Today, there is such a situation that no country is able to solve the problems in the area of tax policy without joining international conventions.

Presently, especially in the situation of financial crisis, the income transfer from countries with high tax rates to the countries with preferential tax rates and centralization of spending trend is being observed. In many developed countries the increase in the state budget deficit, as a result of decreasing the growth rate of the tax revenues, caused the acceleration of inflation and the unemployment. The tax base erosion problems related to income transfer is currently one the major challenges of OECD (Organization for Economic Cooperation and Development [4,9,10,14]).

Transfer prices are basically applied in intra-group operations by transnational enterprises and are characterized being the price of tangibles and intangibles and services supplied to related enterprise. This price differs from the market price which is formed between independent parties in the market. That is, as opposed to market prices, transfer prices are formed not between the independent parties, but between the related parties and in accordance with arm's length [2,3,4]. But its realization in practice is quite complicated issue. Just for this reason actually the tax bodies face

important issues such as investigation of transfer prices application by transnational enterprises.

Transfer pricing

The identification of prices different than market prices in the transactions between related parties are called *transfer prices*. Transfer prices could be higher or lower than market prices. Such kind of pricing is one of the widely spread methods of tax evasion. The pricing different than market prices causes a lot of difficulties in the analysis of economic processes as well as changes the real tax base.

Transfer pricing goes back to 50 - 60th year of XX century. The president of the USA R.Kennedy wrote that a number of American companies transfer their income to their daughter enterprises abroad and this way evade taxation. [16]. However as the tax evasion cases increased with the transfer pricing, these issues drew more attention and interest. In the 80th years of XX century there were a great deal of companies in the USA, Great Britain and other developed countries using transfer pricing. Appearance of such a situation gave opportunity to the companies to evade the taxation legally, that is applying transfer pricing in the framework of existing legislation. In order to eliminate these cases a number of international organizations and first of all OECD brought forward the issue of appropriate legislative base. Presently, the transfer of taxable base by applying transfer pricing is the most challenging issue not only within OECD, but also in non-member states. The meeting of G20, June 2012, also noted that the tax system should be improved in every state to protect the taxable base. From this standpoint, the following aspects should be taken into account while taking steps in the area of transfer pricing in international world:

1. Multinational companies operating in the world are the major driving force in the economic growth and in the creation of new and innovative technologies. Income of these companies sometimes is higher

than the budgets of some countries. Transfer pricing legislation should be formulated in such a way that doesn't limit their economic activity and encourage the companies to bear social responsibility.

2. As multinational companies operate in different countries, they directly become subject to double taxation. The legislative base and international conventions have to be improved in this area as well.

3. The goal of business is to maximize the profit by reducing expenses and taxes as well. Therefore those businesses have responsibility to the states and to the shareholders.

The Guidelines of the Organization for Economic Cooperation and Development «Tax services and transfer prices for transnational companies» (hereinafter transfer pricing Guidelines of OECD) are applied in the transactions between related parties in Member states. Presently, as a result of the transfer pricing tax base erosion is one of the most important problems that make economists and politicians to investigate the issue. However, many aspects of the application of transfer pricing tax policy, tax risks in the first place, depending on the criteria for the identification of sources of information and analysis is required to investigate. Successful transfer pricing programs should cover the following main steps:

- Identification of risks related to transfer pricing is the first significant stage. The risk assessment requires determination of the risk indicators;
- After identification of risk-oriented companies, the tax inspections confirm whether the companies apply transfer pricing or not. In this stage taxpayers and tax authorities communicate and discuss the issues regarding the collection of necessary data;

- As the transfer pricing cases are usually applied by highly profitable companies with sufficient financial resources, planning is carried out by highly qualified specialists in order to avoid the tax payment. In this case, the proof of this matter requires highly skilled and well educated human resources by tax authorities. The tax officials operating in the area of transfer pricing should possess economic and legal skills as well as comprehend the essence of business policy. Otherwise long term proceedings are required to prove it.
- It should be noted that actually the tax evasion cases by means of transfer pricing are typical to developing and developed states..

Risk assessment and information sources

One of the most important issues encountered during the transfer pricing is the risks assessment. Existing resources of tax authorities of every state are restricted. This has created the need for the identification of the risks regarding the transfer pricing. The area and companies where such risks and companies increases the effectiveness of audits, enables to save time and resources. There are lot of methods of risk identification in transfer pricing:

- Risk identification by analyzing appropriate data by means of information systems application;
- Analysis of companies' turnover conducting transactions through daughter companies by the enterprises located in free trade zones;
- Analysis of companies' activity with loss;

- High share of transactions concluded with the companies operating in the states of low tax rates;
- Analysis of transactions between related persons.

However, the analysis of the sources of information to investigate the characteristics of each area of the business requires understanding of its essence. The tax planning in the companies applying transfer pricing is carried out in many cases by consulting companies with high rating.

Sources of information

With purpose of determining analysis and transfer pricing risk, the tax authorities enhance the use of information from specialists, state authorities and comparable information apart from provided initial data.

One of the important points in the process of transfer pricing is to obtain adequate information. It's impossible to tell any opinion on the application of transfer pricing without proper information.

If the investigated enterprise's financial statements don't coincide with comparable figures of database, it creates a reason to investigate the enterprise in more detail. But during comparison it's important the differences between the indicators of activity area and comparison to be clear. If the results are not conclusive, the tax authorities shall take into account the other factors.

Customs information: For the purposes of customs duty calculation, the customs data on international transactions between related parties in real-time regime is possible to obtain and to use. However, the availability of transactions on movement of goods beyond the borders (because, the goods is moving without changing the owner) and other transactions, for example royalties, are not reflected in the rates of customs data.

Tax information contract

As the transfer pricing is applied basically during the foreign economic relations, tax authorities require the exchange of information and necessary data of the countries in which the company operates. In its turn it requires the conclusion of treaties on the tax information exchange between various states. The data obtained from other tax bodies, as well as the availability of special enquiries enable to determine the risk of transfer pricing. From this standpoint the information exchange between the states plays a great role in determining the transfer pricing risk and their elimination.

Press reports, trade magazines and other information in public domains

By means of these information sources it's possible to collect the necessary data on special enterprises and their business activity. The articles on business activities may cover, e.g. as a result of the entrance of competitive enterprise to the market, the decrease in sale of this enterprise, its reasons and other related information.

Internet search: It's quite possible to obtain information about various legal entities and industries by means of Internet. Also through Internet one can get access to the open database of a number of state authorities. For example, the database of financial statements of companies of Security and Monetary Commission operating in the USA.

Conclusions

As a result of the reforms carried out in recent years in all areas, great achievements have been attained not only in public administration, but also in the field of tax administration. Taking into account the best international practices in this area, as a result of measures taken, the sustainable development of the tax system, efficient tax control mechanism formation over the taxpayers activity and

tax legislation base to prevent the tax evasion in a timely manner was established and is continuing to be improved.

The conceptual basis for the improvement of tax legislation covers the expanding the rights of taxpayers, equal economic conditions for the taxpayers, the organization of the fight against tax evasion cases, the creation of favorable investment climate for the development of entrepreneurship and formation of free competition.

Moreover, in connection with role in international economic relations and its integration of the world economy, the expansion of multinational companies' activity requires the creation of governing legislation in terms of taxation. That is local and foreign companies operating in countries with different tax rules of their business operations, they can increase the risk of tax evasion cases. Today, by application of transfer pricing, business transactions carried out by companies in a number of cases of tax evasion is almost expanded all over the world.

Among the states of the former Soviet Union for the first time in Kazakhstan the transfer pricing law was adopted in 2008. Transfer pricing law in the Russian Federation was adopted in 2011 and entered into force in January 2012. In the period of accelerated process of integration into the world economy and leading global legislation it is necessary to establish a legal framework for the transfer pricing.

The following are the key factors in the establishment of a legislative framework for developing countries :

⇒ The growing number of international companies, improving the investment climate, creating new jobs, improving living standards of the population give the opportunity to develop economic systems. On the other hand, in order to protect the tax base and they should investigate more deeply the issues related to transfer pricing;

⇒ Transformation of the income as a result of transfer pricing reduces the taxable base. As a result of it, significant changes take place in tax revenues. Therefore, the risk assessment methodology should be developed;

⇒ The use of the arm's length principle in the legislative framework of transfer pricing, on the one hand allows for the coordination of national legislation with international norms, on the other hand, facilitates the use from practical point of view;

⇒ As transfer pricing is basically carried out between the related parties, the determination criteria and mechanisms for practical application of such criteria should be simplified;

⇒ The risk determination in transfer pricing process should be one of the main stages. In addition to saving resources, risk assessment increases the effectiveness of administration ;

⇒ Steady training of specialists in the field of transfer pricing makes it necessary to carry out experience exchange with the tax administrations as well as with international financial institutions

List of literature

1. Məmmədov F.Ə. və başqaları (2010). Vergilər və vergitutma, II nəşr. Bakı CBS Poligraphic production. 512 s.
2. OECD Model Tax Convention on Income and on Capital/ OECD Publishing, 2011.42.
3. Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations/ OECD Publishing, 2011.
4. Addressing Base Erosion and Profit Shifting / OECD Publishing, 2013.
5. Dealing Effectively with the Challenges of Transfer Pricing. OECD 2013

6. Налоги и налогообложение: учебник / В.Ф. Тарасова, М.В. 483 стр. Владыка, Т.В.Сапрыкина, Л.Н. Семькина. Москва 2012.
7. А.С. Кизимов, Взаимозависимость в международной практике//Налоговая политика и практика, 2012. № 4. С. 78 - 80.
8. Кирова О.А., Колпашников И.М. Новые правила признания лиц взаимозависимыми для целей налогообложения // Налоговая политика и практика, 2012. № 2. С. 7 - 9.
9. OECD Yearbook 2013.Better policies for better lives. OECD 2013
10. A Handbook for tax simplification. IFC 2009
11. OECD Observer 2012. № 292
12. Tax Policy Developments. СТПА/CFA/ WP2013
13. A Handbook for Tax Simplification. IFC 2009
14. Pascal Saint - Amans, Raffaele Russo What the Beps are we talking about?/ OECD

Elmi Əsərlər Naxçıvan Dövlət Universiteti 2020 №6 c.103-110

Vergi siyasətinin iqtisadi inkişafa təsirinin müasir problemləri

**i.e.n., İmran Əliyər oğlu Qarayev
Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris mərkəzi**

Xülasə

Məqalədə vergi siyasətinə iqtisadi artımın stimullaşdırılmasının əsas tənzimləyici mexanizmi kimi baxılmışdır. Nəzəri və praktiki baxımdan iqtisadi artıma təsir edən amillərin təhlil edilməsinə xüsusi yer verilmişdir. İqtisadi artımı stimullaşdıran mühitin formalaşması prosesində vergi alətlərindən kənar digər amillərin rolu da araşdırılmışdır. Statistik baxımdan

ümumi daxili məhsulun dinamikası ilə vergi daxil olmalarının dinamikası arasındakı münasibətlər təhlil edilmişdir. İqtisadi artımı stimullaşdıran vergi siyasətinin beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan seçim istiqamətlərinə baxılmışdır. Bu seçim istiqamətlərinin müxtəlif vergi növləri üzrə tətbiqi xüsusiyyətlərinə də diqqət yetirilmişdir.

Açar sözlər: iqtisadi artım, vergi siyasəti, vergi dərəcələri, vergi yükü, davamlı inkişaf

Giriş

Vergi siyasətinin əsas funksiyalarından biri dövlət sektorunun qarşısında duran vəzifələri həyata keçirmək üçün zəruri olan büdcə gəlirlərinin təmin edilməsindən ibarətdir. Vergi siyasətinin bu istiqaməti adətən fiskal funksiyaya aid edilir. Vergi siyasətinin digər və hal-hazırda daha çox tətbiq edilən istiqamətlərindən biri də iqtisadi artımın stimullaşdırılmasından ibarətdir. Vergi siyasətinin iqtisadi inkişafa təsiri mexanizmlərinin təhlili istər nəzəri, istərsə də praktiki baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşan dünya iqtisadiyyatında iqtisadi artımın təmin edilməsi və onun davamlı inkişaf xarakter alması iqtisadi nəzəriyyənin əsas məsələlərindən biridir. Vergi siyasətinin iqtisadi inkişafa təsiri mexanizmlərinin təhlili istər nəzəri, istərsə də praktiki baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Vergi siyasətinin digər mühüm funksiyalarına əhalinin gəlirlərinə görə paylanmasındakı sosial-iqtisadi bərabərsizliyin tənzimlənməsi də aid edilir. Bu funksiya inkişaf etmiş Avropa ölkələrində və xüsusi ilə ABŞ-da geniş şəkildə tətbiq edilir. Aparılan elmi araşdırmalar sübut edir ki, Cini əmsalının artması iqtisadi artıma mənfi təsir göstərir və cəmiyyətdə sosial gərginliyin artmasına səbəb olur [10].

Davamlı sosial-iqtisadi inkişaf bir tərəfdən gələcəkdə makroiqtisadi göstəricilərin stabilliyinin təmin edilməsində, digər tərəfdən isə dövlət sektorunun inkişafında, onun qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində əsas rol oynayır. Lakin ölkənin iqtisadi artımına təsir edən amillər kifayət qədər çox olmaqla yanaşı müxtəlif xarakterli göstəricilərdən ibarətdir. Vergi siyasəti, investisiya siyasəti,

monetar siyasət və bir çox başqaları birbaşa olaraq iqtisadi artımı stimullaşdıran institusional mühitin formalaşmasına təsir göstərir. Dövlət tərəfindən aparılan iqtisadiyyatın tənzimləmə mexanizmləri eyni zamanda fəaliyyət göstərdiyinə görə hansının daha əhəmiyyətli olmasını söyləmək üçün xüsusi şərtlər irəli sürmək lazımdır. Məsələn monetar siyasəti alətlərinin (faiz dərəcəsi, ehtiyat normaları, pul aqreqləri, pul kütləsi və s.) sabit qaldığı şəraitdə vergi siyasətinin iqtisadi inkişafa təsir mexanizmlərinin səmərəliliyini təhlil etmək olar. Bu amillər sırasına aşağıdakıları aid etmək olar:

- daxili və xarici investisiyaların dinamikası və əsas istiqamətləri;
- ölkənin iqtisadi modernləşdirilməsi və innovativ inkişaf potensialı;
- sahibkarlığın mövcud vəziyyəti və inkişaf perspektivləri;
- əmək ehtiyatlarının strukturu və onun iqtisadi inkişaf tendensiyalarına uyğunluğu;
- sosial-iqtisadi infrastrukturun səviyyəsi;
- əmək bazarının çevikliyi və mobilliyi;
- sosial kapitalın, institusional mühitin iqtisadi inkişaf baxımından üstünlükləri;
- əsas ticarət partnyorlarının iqtisadi inkişaf templəri;
- rəqabət qabiliyyətli mühitin formalaşma səviyyəsi.

Göründüyü kimi, iqtisadi artıma təsir edən amillər müxtəlif olmaqla demək olar ki, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edir. Bu amillərin formalaşmasında və son nəticədə iqtisadi artıma təsir dərəcəsində vergi sistemi xüsusi rol oynayır. Müxtəlif vergi növlərinin və vergi dərəcələrinin tətbiqi, vergi inzibətçiliyinin keyfiyyəti, vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirmə dərəcəsi bilavasitə iqtisadi artıma təsir göstərir. İqtisadi ədəbiyyatda bu problemlər daimi diqqət mərkəzində olmaqla çoxlu sayda tədqiqatlardan ibarətdir [1,2,3,4,8,9].

Hal-hazırda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində baş verən maliyyə böhranı, dövlət büdcəsinin kəsirlərinin artması vergi siyasəti vasitəsi ilə iqtisadi artıma təsir etmə

imkanlarını aktual bir məsələyə çevirmişdir. Ölkədə həyata keçirilən vergi siyasəti birbaşa olaraq vergitutma bazasına və gəlirlərin köçürülməsinə təsir edir. Müasir qloballaşan dünyada iqtisadi artımın əsas göstəricisi olan ÜDM-in formalaşmasında ölkədə fəaliyyət göstərən multi-milli korporasiyalar, beynəlxalq şirkətlər və holdinqlər əhəmiyyətli rol oynayır. Yalnız o faktı qeyd etmək olar ki, hal-hazırda dünyada həyata keçirilən beynəlxalq ticarət əlaqələrinin 80%-i multi-milli korporasiyalar tərəfindən həyata keçirilir. Həmin şirkətlərin müxtəlif vergi dərəcələrinə malik ölkələrdə fəaliyyət göstərməsi onların gəlirlərinin artırılması məqsədilə vergilərin minimuma endirilməsi məsələsini real surətdə həyata keçirilməsinə imkan verir ki, nəticədə külli miqdarda vəsait dövlət büdcəsindən yayındırılır.

Vergi siyasətinin seçim istiqamətləri

Vergitutma iqtisadiyyatının əsas prinsiplərinə görə iqtisadi artımı stimullaşdıran vergi siyasəti aşağıdakı ümumi cəhətləri özündə birləşdirməlidir:

- iqtisadiyyatın vergi yükünün aşağı salınması;
- vergi yükünün gəlirdən istehlaka və əmlaka keçirilməsi;
- aşağı vergi dərəcələrini tətbiq etməklə, vergitutma bazasının genişləndirilməsi.

Lakin vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsir mexanizmlərinin araşdırılması sahəsində uzun illər boyu aparılan beynəlxalq təcrübə sübut edir ki, bu ümumi cəhətlər hər bir ölkədə müxtəlif təsir dərəcəsinə malik olmuşdur. Məsələn vergi yükünün istehsaldan istehlaka və əmlaka keçirilməsi ancaq yüksək və mükəmməl iqtisadi islahatlar apardıqdan sonra gözlənilən nəticələri verə bilər. Daşınmaz əmlak vergisinin dərəcəsinin artırılması ev təsərrüfatlarının əmlakdan azad olunmasını stimullaşdırılır və nəticədə onun satışından əldə olunan vəsaitin investisiyalar istiqamətində yönəldilməsinə şərait yaranır. Bu zaman əldə olunan vəsaitlər daha mobil xarakter daşdığına görə qısa müddətdə mənfəət verən sahələrə yönəldilməklə iqtisadi artımı stimullaşdırır. Lakin daşınmaz əmlak vergisi yükünün artırılması

əhalinin daşınmaz əmlak satışını stimullaşdırmaqla bu sahədə olan tələbi azaldır və sonrakı dövrdə yenidən əmlak qiymətlərinin artmasına gətirə bilər.

Cədvəl 1. Müxtəlif illərdə ÜDM və vergi daxilolmaları

İllər	Ümumi daxili məhsul (ÜDM), milyon manatla	Vergi və digər ödənişlər, milyon manatla
2005	12 522,50	1427,4529
2006	18 746,20	2706,2823
2007	28 360,50	4549,259
2008	40 137,20	5746,5658
2009	35 601,50	4113,4
2010	42 465,00	4292,8
2011	52 082,00	5475,062
2016	60425,70	7015,3665
2017	70 337,00	6973,6334
2018	79797,80	7907,6224

Mənbə : www.taxes.gov.az; www.azstat.gov.az

Bu asılığın xətti reqressiya modeli E-views 7.0 proqram paketi əsasında qurulmuş və aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir [2].

Vergi daxilolmalarının ÜDM-dən asılılığı üçün aşağıdakı reqressiya tənliyi alınır:

$$TAX=729459.061829+101.585327306*UDM, \quad (1)$$

Burada:

TAX – vergi daxilolmaları;

UDM – ümumi daxili məhsul (ÜDM).

Dependent Variable: TAX

Method: Least Squares

Included observations: 10

$$\text{TAX}=\text{C}(1)+\text{C}(2)*\text{UDM}$$

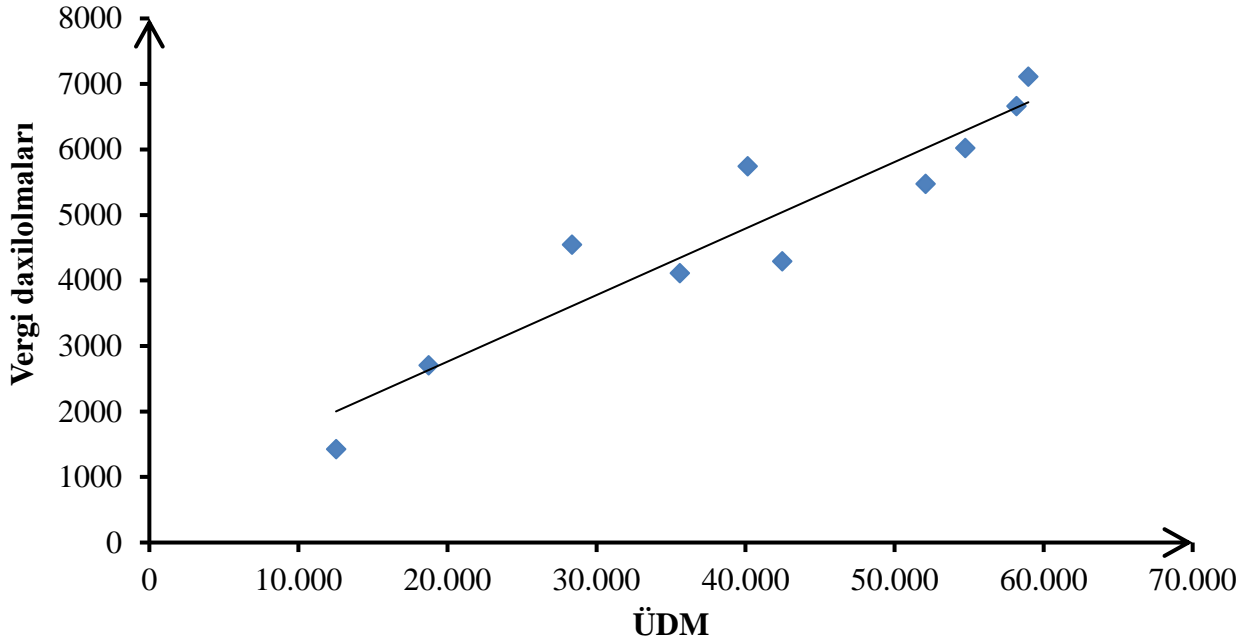
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	729459.1	557197.2	1.309158	0.2268
C(2)	101.5853	12.93110	7.855892	0.0000
R-squared	0.885247	Mean dependent var	4811344.	
Adjusted R-squared	0.870903	S.D. dependent var	1770975.	
S.E. of regression	636312.6	Akaike info criterion	29.74162	
Log likelihood	-146.7081	Hannan-Quinn criter.	29.67524	
F-statistic	61.71504			
Prob(F-statistic)	0.000050			

Substituted Coefficients:

=====

$$\text{TAX}=729459.061829+101.585327306*\text{UDM}$$

Hər hansı bir ölkədə iqtisadi artımı stimullaşdıran aktiv vergi siyasətinin səmərəliliyi mövcud vergi sistemi ilə yanaşı iqtisadiyyatın cari vəziyyətindən də əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Məsələn əmək ehtiyatlarının yüksək olduğu ölkələrdəki gəlir vergisi siyasəti əhalinin qocalması problemi ilə üzləşən ölkələrdən fərqlidir. Son zamanlar maliyyə böhranı baş verən ölkələrin böyük əksəriyyətində əhalinin əmək qabiliyyətli yaşdan yuxarı olan təbəqəsinin payı kifayət qədər yüksəkdir.



Bu isə gəlir vergisi siyasətinin formalşmasında demoqrafik yük əmsallarının nəzərə alınması zərurətini yaradır [2].

İqtisadi artımı stimullaşdıran vergi siyasəti

İqtisadi inkişafı stimullaşdıran aktiv vergi siyasətinin əsas istiqamətlərini təhlil etməmişdən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, eyni bir stimullaşdırıcı vergi siyasəti müxtəlif ölkələrdə fərqli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bunun səbəbi vergi mexanizmlərinin mürəkkəb olması və bilavasitə sosial xarakterli faktorlar və insan amili ilə birbaşa bağlı olması ilə əlaqədardır. Ölkələrdə tətbiq edilən vergi sistemi, vergi növləri və onların dərəcələri də bir-birindən fərqli olduğuna görə iqtisadi artımı stimullaşdıran və hər bir ölkədə tətbiq edilə bilən vahid aktiv vergi siyasətini formalaşdırmaq mümkün deyildir.

Müasir dövrdə Avropanın inkişaf etmiş ölkələrinin demək olar ki, böyük əksəriyyətində əhəlinin qocalması prosesi baş verir. Bu ölkələrdə əhəlinin 15%-dən

çoxunun sayı əmək qabiliyyətli yaşdan yuxarıdır. Onların vergiyə cəlb edilməsi və iqtisadi fəaliyyətdə iştirakı demək olar ki, mümkün deyildir. Azərbaycan bu baxımdan çox əlverişli vəziyyətdədir və onun bu sahədəki siyasəti digər ölkələrdən fərqlidir. Bu isə öz növbəsində gəlir vergisinin tətbiqində fərqli xüsusiyyətlər yaradır.

Vergi siyasəti qarşısında duran əsas vəzifə dövlət xərclərinin maliyyələşdirilməsindən ibarətdir. Bu fiskal funksiya ilə yanaşı vergi siyasəti vasitəsi ilə sosial-iqtisadi bərabərsizliklər tənzimlənir və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafını stimullaşdırmaq imkanları yaranır. Vergi siyasəti eyni zamanda ev təsərrüfatlarının istehlak davranışına və ümumilikdə qərarvermə prosesinə təsir göstərir. Nəticədə ev təsərrüfatlarının sərəncamında qalan gəlirlər vasitəsilə təhsilə və ümumilikdə insan kapitalına yönəldilən investisiyaların həcminə təsir göstərmək imkanı yaranır. Yüksək vergilər ev təsərrüfatlarının sərəncamında qalan gəlirlərin həcmi azaldır. Bu isə öz növbəsində ailə üzvlərinin yüksək səviyyədə təhsil almaq, sosial funksiyalarını yerinə yetirmək sahəsində problemlər yaradır və dövlətin sosial yükünün artmasına səbəb olur.

Qloballaşmanın vergi siyasətinə təsiri

Dünyada baş verən qloballaşma prosesləri demək olar ki, bütün ölkələrin iqtisadiyyatını açıq iqtisadiyyat etmişdir. Açıq iqtisadiyyatda isə vergi sistemi elə bir şəkildə formalaşmalıdır ki, digər və xüsusilə qonşu ölkələrdəki vergi sistemlərinin özəllikləri nəzərə alınmış olsun. Burada beynəlxalq şirkətlərin rolu və onların iqtisadi artıma təsir dərəcəsi rolu nəzərə alınmalıdır. Bu şirkətlərin milli iqtisadiyyatda fəaliyyəti investisiya imkanlarını genişləndirməklə yanaşı yeni iş yerlərinin yaradılmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə kömək edir. Buna görə də vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və xüsusilə transfer qiymətləndirmə haqqında normativ hüquqi aktların hazırlanması bu şirkətlərin iqtisadi aktivliyini məhdudlaşdırmamalıdır [10].

Qloballaşma proseslərinin genişlənməsi, informasiya mübadiləsi əlaqələrinin gücləndirilməsi, nəqliyyat xərclərinin aşağı düşməsi, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı vergi sisteminin formalaşmasında aşağıdakı əsas cəhətlərin müəyyən edilməsinə imkan verir.

- Vergilər bilavasitə istehsal olunan mal və xidmətlərin maya dəyərinə təsir göstərir. Bu isə qlobal iqtisadiyyatda rəqabət qabiliyyətli mühitdə struktur dəyişikliklərin baş verməsinə iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında nisbi üstünlüklərin əmələ gəlməsinə səbəb olur;
- Gəlir vergisi dərəcəsinin yüksək olması əmək ehtiyatlarının miqrasiyasına səbəb olur. Xüsusi ilə yüksək təhsil səviyyəsinə malik olan işçilər aşağı vergi dərəcəli ölkələrdə işləməyə üstünlük verirlər;
- Mənfəət vergisi investisiyaların və istehsal amillərinin hansı ölkələrdə yerləşdirilməsinə təsir göstərir. Vergi siyasəti birbaşa olaraq ölkədə rəqabətqabiliyyətli mühitin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Lakin aşağı vergi dərəcələri hesabına iqtisadiyyatını inkişaf etdirən ölkələr çox qısa bir müddət ərzində investiyaların cəlb edilməsinə baxmayaraq uzun müddətli dövrdə daimi vergi sistemdən həssas şəkildə asılı bir vəziyyətə düşürlər;
- Turizmin və sərhədyanı ticarətin inkişafı nəticəsində adətən ixraca tətbiq edilməyən əlavə dəyər vergisi və digər ixrac azadolmaları xarici rezidentlərin daxili bazarda məhsul istehsal etməsini stimullaşdırır və nəticədə investisiyalar təşviq olunur;
- Əmək bazarında baş verən dəyişikliklər və xüsusilə qlobal dünya iqtisadiyyatının tələbləri ilə əmək bazarında məşğulluğun strukturundakı uyğunsuzluq , yüksək ixtisaslı mütəxəssislərlə , ixtisasız əmək arasındakı fərqlər progressiv vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsini tələb edir;
- Qloballaşma şəraitində tətbiq edilən korporativ vergilərin dərəcəsi multi-milli şirkətlərin istehsalının hansı ölkədə təşkil edilməsinə birbaşa təsir göstərir və

beləliklə kapitalın yüksək vergi dərəcələrinə malik olan ölkələrdən aşağı vergi dərəcəli ölkələrə axını baş verir.

Bu isə onu göstərir ki, iqtisadi artımı stimullaşdırmaq məqsədi ilə aparılan vergi siyasəti beynəlxalq aləmdə baş verən proseslərə uyğun şəkildə aparılmalıdır. Artıq heç bir ölkə qapalı şəkildə öz vergi siyasətindəki mövcud problemləri təklikdə beynəlxalq konvensiyalara qoşulmadan həll etmək iqtidarında deyildir. Bu isə vergi siyasəti sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsini tələb edir.

Vergitutmanın makroiqtisadi göstəricilərə təsiri

İqtisadi nəzəriyyə sübut edir ki, vergi siyasəti birbaşa olaraq ümumi daxili məhsulun (ÜDM) artım sürətlərinə təsir göstərir. Lakin buna baxmayaraq bir çox səbəblərə görə bu təsirlərin riyazi-iqtisadi modellər vasitəsi ilə qiymətləndirilməsi kifayət qədər çətinidir. Bu səbəblərin ümumi cəhətlərini aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

- Vergi sistemi bir çox müxtəlif tipli vergilərdən ibarətdir. Bu vergi növləri isə xarakterinə və xüsusiyyətinə görə bir-birindən fərqlidir. Məsələn istehlak vergiləri ilə birbaşa vergilərin iqtisadi artıma təsiri tam şəkildə fərqlidir.
- Yalnız bir vergi növü dərəcəsinə baş verən dəyişikliklər ÜDM-in müxtəlif komponentlərinə təsir göstərir. Məsələn fiziki şəxslərin gəlir vergisində və sosial vergilərin dərəcələrində baş verən azalmalar məşğulluğun səviyyəsini artırmaqla yanaşı yüksək ixtisaslı təhsilə çəkilən xərclərin alternativ dəyərini artırır. Bu isə öz növbəsində təhsilə yönəldilən investisiyaların stimulumu azaldır.
- Vergi islahatları adətən bir vergi növünü yox ümumi vergi sisteminin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bunun nəticəsində ÜDM-in determinantlarının əksər komponentləri təsirə məruz qalır.

- İqtisadi islahatlar yalnız vergi siyasətini deyil digər sahələrdəki məsələni investisiya , sahibkarlığın inkişafı, sosial sahələrdə dövlət tərəfindən həyata keçirilən siyasəti nəzərdə tutur. Çox vaxt bu siyasətlər paralel olaraq həyata keçirildiyinə görə hansının təsirinin daha çox olmasını demək mümkün deyildir. Ekonometrik modellərə daxil olan izahedici dəyişənlərdə olan multikolleniqlik xüsusi riyazi metodların tətbiq edilməsini tələb edir.

Vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsirinin hərtərəfli araşdırılması ümumi tarazlıq modelinin qurulmasını zəruri edir. Bu modellər sisteminin əsas məqsədi iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklərə uyğun olaraq makro və mikro səviyyədə vergi proqnozlarının və potensialının qiymətləndirilməsi və vergi siyasətində baş verə biləcək dəyişikliklərin kompyuter imitasiyası şəklində təhlilinin aparılmasından ibarətdir.

İstehlak vergiləri

Beynəlxalq təcrübədə istehlak vergiləri iki əsas təsnifat üzrə qruplaşdırılır:

- Ümumi istehlak vergiləri;
- Xüsusi istehlak vergiləri.

Birinci qrup vergilərə klassik olaraq əlavə dəyər vergisi (ƏDV) və maların satışından və xidmətlərin göstərilməsindən tətbiq edilən satış vergisini göstərmək olar. İkinci növ vergilərə bir qrup mal və xidmətlər üçün tətbiq edilən aksizləri və idxal rüsumlarını aid etmək olar. İqtisadi ədəbiyyatda adətən istehlak vergiləri dolayı vergilər olmaq etibarlı ilə neytral xarakter daşıyır və mənfəət vergisinə nisbətən ev təsərrüfatlarının və şirkətlərin qərarvermə prosesinə az təsir göstərir. Adətən istehlak vergiləri progressiv xarakter daşımır və vahid vergi dərəcəsi üzrə tətbiq edilir. Bu xüsusiyyətinə görə istehlak vergilərinin ÜDM-ə təsiri nisbətən zəifdir.

İqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklər birbaşa olaraq vergi potensialına və vergi daxilolmalarının proqnoz göstəricilərinə təsir göstərir. Bu baxımdan vergi modelləri sistemi iqtisadiyyatın ümumi tarazlıq modelləri ilə bağlı şəkildə işlənilməlidir. Qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün ümumi iqtisadi tarazlıq modellərinin aşağıdakı əsas alt sistemlərin hazırlanmalıdır:

- Çox sektorlu ümumi tarazlıq modelinin qurulması;
- İstehlak vergiləri üzrə mikrosimulyasiya modellərinin qurulması;
- Birbaşa vergilər üzrə simulyasiya modellərinin qurulması;
- Ümumi tarazlıq modeli çərçivəsində vergi sistemi modellərinin uzlaşdırılması;

İqtisadiyyatda vergi yükü.

Vergi siyasətinin təhlil edilməsi prosesində qarşıya qoyulan əsas məsələlərdən biri də iqtisadiyyatın vergi yükünün qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Vergi yükünün qiymətləndirilməsi zamanı iqtisadiyyatın mövcud vəziyyəti, onun quruluşu, xarici iqtisadi əlaqələri nəzərə alınmaqla yanaşı vergi yükünün struktur və konyunktur tərkib hissələri də təhlil olunmalıdır.

Əgər dövlət büdcəsinə daxil olan vergilər xarici bazardakı mövcud qiymət münasibətlərindən asılıdırsa, onda belə vergi daxilolmaları vergi yükünün konyunktur, əks halda isə struktur komponentləri adlandırılır. Vergi gəlirlərinin struktur tərkib hissələri fundamental amillərdən –vergi qanunvericiliyindən, vergi dərəcələrindən asılı olmaqla iqtisadiyyatın strukturu ilə təyin olunur. Konyunktur komponent isə bilavasitə xarici bazardakı mövcud qiymətlərin səviyyəsindən asılı olmaqla dəyişməyə meyllidir. Azərbaycan iqtisadiyyatının ixrac potensialında neft sektorunun payı yüksək olduğundan onda dünya bazarında neftin qiymətində baş verən dəyişikliklər vergi yükünə təsir göstərə bilər.

Dünya bazarında neftin qiymətində baş verən dəyişikliklər bir çox iqtisadi və siyasi amillərdən asılı olduğundan onun qiymətlərinin dinamikasını

proqnozlaşdırmaq mümkün deyildir. Bu isə vergi daxilolmalarının proqnozlaşdırılması üçün struktur komponentlərdən istifadə olunmasını zəruri edir. Dünya bazarında neftin qiymətindəki baş verən dəyişikliklər əgər orta qiymətlərindən kəskin şəkildə fərqlənərsə, onda vergi yükündə baş verən dəyişikliklər (vergi daxilolmalarının ÜDM-də xüsusi çəkisi) ümumi vergi yükünə təsir göstərən vergi sisteminin dəyişilməsi kimi qiymətləndirilə bilməz. Dünya bazarında qiymətlərin qalxması nəticəsində büdcəyə daxil olan vergi gəlirlərinin artması və onun ÜDM-də xüsusi çəkisinin yüksəlməsi həmçinin vergi yükünün artması kimi qəbul edilməməlidir.

Son illər ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı nəticəsində bütün sahələrdə yüksək artımlara nail olunmuşdur. Belə ki, ümumi daxili məhsulun həcmi 2003-cü ilə nisbətən 7 dəfə artaraq 2013-cü ildə 57,7 milyard manat təşkil etmişdir . ÜDM-in artımı ilə yanaşı digər makroiqtisadi göstəricilər, o cümlədən büdcə gəlirləri, pərakəndə əmtəə dövriyyəsi, əhalinin pul gəlirləri, investisiya qoyuluşları bir neçə dəfə yüksəlmişdir.

Bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, Azərbaycanda artıq liberal, öz zəngin resurslarına əsaslanan, dünya birliyinə sürətlə inteqrasiya edən bir iqtisadi sistem qurulmuşdur. Uğurla həyata keçirilən büdcə-vergi siyasəti iqtisadiyyatda baş verən inkişaf proseslərinin davamlı xarakter daşımada əsas rol oynamışdır.

Vergi sisteminin inkişafının növbəti mərhələsi olaraq ölkə iqtisadiyyatında baş verən tərəqqi və dirçəliş digər sahələrdə olduğu kimi, vergi sistemində səmərəli islahatların aparılmasına, bu sahədə inkişafı təmin edə biləcək çevik vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə şərait yaratmışdır. 2003-2013-ci illər ərzində vergi sisteminin təşkilati-nəzarət potensialının daha da gücləndirilməsi, maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması, vergi inzibatçılığının bütün sahələrində müasir informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, inzibati idarəetmənin

keyfiyyətə yaxşılaşdırılması və avtomatlaşdırılması sahəsində həyata keçirilən iri miqyaslı tədbirlər qısa müddətdə öz müsbət təsirini göstərmişdir.

2006-cı ildən başlayaraq Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transfertlərin həyata keçirilməsi nəticəsində vergi daxilolmalarının büdcə gəlirlərindəki xüsusi çəkisi azalmışdır. Əgər 2003-cü ildə vergi daxilolmaların büdcə daxilolmalarındakı xüsusi çəkisi 67,4% təşkil edirdisə, 2011-ci ildə bu göstərici 34,87% təşkil etmişdir.

2013-cü ilin yekununa görə tədiyyələr üzrə vergi daxilolmalarına diqqət yetirdikdə görürük ki, 2003-cü illə müqayisədə ən çox artım mənfəət vergisi və əlavə dəyər vergisi üzrə olmuşdur. İnvestisiyaları təşviq etmək, müəssisələrin istifadəsində qalan maliyyə vəsaitlərini artırmaq məqsədilə ötən 10 il ərzində mənfəət vergisinin dərəcəsi mərhələlərlə aşağı salınaraq, 2003-cü ildə 27 faizdən 25 faizə, 2004-cü ildə 24 faizə, 2006-cı ildə 22 faizə, 2010-cu ildən isə 20 faizə endirilmişdir. Vergi dərəcələrini azalması vergitutma bazasını genişləndirilməsinə, o cümlədən də mənfəət vergisi üzrə daxilolmaların artmasına səbəb olmuşdur.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən maliyyə böhranın dərsləri

Qlobal maliyyə böhranı şəraitində iqtisadi artıma yönəlmiş vergi islahatlarının reallaşdırılması zamanı qarşıda duran maneələrin aradan qaldırılması istiqamətində vergi və iqtisadi artım haqqında tövsiyələr daha əhəmiyyətli oldu. Vergi islahatlarının həyata keçirilməsi prosesində qarşıya çıxan siyasi-iqtisadi maneələrin aradan qaldırılması böhran zamanı daha asan olur. Çünki xüsusilə bu zaman maliyyə dayanıqlığının bərpası və iqtisadi problemlərin həll edilərək iqtisadiyyatın yüksək artım tempi olan məcraya yönəltmək üçün vergi gəlirlərinin artırılmasına ehtiyac yaranır.

Bəzi tədqiqatçılar iddia edir ki, böhran zamanı vergi islahatının həyata keçirilməsi daha əhəmiyyətli olmaqla səmərəli nəticələr verir. Çünki maliyyə böhranı zamanı büdcə gəlirlərinə olan tələb artır. Bu halda digər birbaşa maliyyə

mənbələri olmadığına görə vergi siyasəti sahəsində islahat əleyhdarlarının təsiri zəifləyir, onlar öz mövqelərini dəyişirlər. Maliyyə böhranı yeni inkişafı stimullaşdırmaqla yeni “imkanlar pəncərəsi” açar ki, başqa halda bu cür islahatın qarşısı alınardı. Digər iqtisadçılar isə qeyd edirlər ki, iqtisadi böhran siyasətçiləri vergi siyasətinin “yaxşı” olmasına inandırmaq üçün kifayət deyil [8].

Eyni zamanda digər bir tərəfdən isə fundamental vergi islahatlarının böhran zamanı həyata keçirilməsi daha çətin ola bilər, çünki böhran vergi ödəyicilərinin əksər hissəsinə təsir etmiş olur. Bir çox ölkələr maliyyə böhranının təsirini azaltmaq, istehlakın və iqtisadi aktivliyin kəskin azalmasına qarşı vergi tədbirləri və islahatları həyata keçirmişlər. Əlbəttə ki, həyata keçirilən vergi islahatları müxtəlif ölkələr üzrə bir sıra fərqli cəhətlərə malik olmaqla yanaşı bəzi ümumi tendensiyaları da özündə birləşdirir.

Maliyyə böhranının təsirlərdən biri biznes kredit imkanlarının azalması ilə bağlıdır. Banklar öz borc kapitalını və riskləri azaltmaq məqsədilə kredit verməyə həvəs göstərmirlər. Bir sıra dövlətlər ölkəyə pul kütləsinin daxil olmasını asanlaşdırmaqla biznes likvidliyini artırır, vergiləri ödəmək üçün əlavə vaxt verilməklə geri ödəmələr və itkilər üçün ödənişlərin daha sürətlə həyata keçirilməsinə şərait yaradırlar. Bu tədbirlər təbii ki, “qısa müddətli” effekt verə bilər.

İstehsal amilləri və uzunmüddətli istehlak mallarına çəkilən xərclər 2008-2012-cü illərdə aşağı düşdü. Bir çox ölkələr bu baxımdan tikinti sektorunda sürətli vergi amortizasiyası, ƏDV-nin dərəcəsinin azaldılması, əsas vəsaitlərin alışı üçün stimullaşdırıcı sxemlər tətbiq etməyə başladılar. Beləliklə əgər bu tədbirlər həqiqətən də müvəqqəti xarakter daşıyırdısa, geniş mənada onların vergi daxilolmalarına təsiri də müvəqqəti olmalı idi.

Bir çox dövlətlər ev təsərrüfatlarının xərclərinin stimullaşdırma biləcəklərindən daha artıq səviyyədə gəlir vergisini azaldılar. Onlardan bəziləri real ifadədə fərdi

vergi güzəştlərinin artırılması, digər qismi isə vergi dərəcənin aşağı salınması yolu ilə bunu etdilər. Bəzi dövlətlər həmçinin çox uşaqly və kasıb ailələrin güzəştlərini də artırmışlar.

Kapitala vergi və mənfüət vergisinin dərəcəsinin azaldılması – bu addımı artıq gündəliklərində mənfüət vergisinin əsas dərəcəsinə azaltmaq planı olan dövlətlər atır. Digər tədbirlər əsasən kiçik orta biznesin vergi yükünün azaldılması və elmi tədqiqat (R&D) işlərinə və bilik yönümlü kapitala (BYK) vergi kreditlərinin verilməsi ilə bağı tədbirlərə üstünlük verirlər. Hal-hazırda bilik yönümlü kapital və onun vergiyə cəlb edilməsi müasir vergi siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən biridir.

Qeyd olunan tədbirlərin bir hissəsi adekvat olsa da, bəziləri vergi və iqtisadi artım haqqında tövsiyələrə ziddir. Sonuncu bir o qədər də nəzərə çarpacaq deyil, belə ki, göstərilən vergi islahatları əsasən məcmu tələbin stimullaşdırılmasına yönəlmişdir. Görüləcək tədbirin seçimində əsas faktor kimi qısa müddətli iqtisadi təsir mexanizmi seçilmişdi ki, qarşıya qoyulmuş məqsədə çatdıqdan sonra ondan imtina edilə bilsin. Son dövrdə bəzi dövlətlər vergi daxilolmalarını artırmaq məqsədilə vergitutma bazasının genişləndirilməsi tədbirlərini vergi dərəcələrini artırmadan nail olmağa çalışırlar ki, böhrandan sonrakı ilkin bərpa imkanlarına neqativ təsir etməsinlər.

Dövlətlər hazırda çoxtərəfli islahat gündəliyinə malikdirlər. Vergi gəlirləri, biznes mənfüəti və investisiya səviyyəsi, innovasiya fəaliyyəti azalmış, eyni zamanda işsizlik səviyyəsi artmışdır. İnkişaf etmiş ölkələrin əsas xarakterik xüsusiyyəti demoqrafik inkişaf göstəricilərinin zəifləməsi ilə bağıdır. Döğum səviyyəsinin aşağı düşməsi, orta ümür müddətinin artması əhalinin yaşlaşmasına səbəb olur. Bu isə əhalinin gəlir vergisinə və sosial vergilərə olan münasibətin dəyişməsinə tələb edir.

Daha sonra digər bir sual meydana çıxır. OECD ölkələrinin iqtisadiyyatlarının təhlilindən irəli gələn vergi və iqtisadi inkişaf tövsiyələri hələ də keçərlidirmi və həqiqətən bu tövsiyələrə əsaslan siyasətçilər ölkə iqtisadiyyatını durğunluqdan çıxara biləcəklərimi? Əvvəla dövlətlərin iqtisadi inkişafda başlıca marağı vergi daxilolmalarının artması, büdcə kəsirinin azaldılması və borclarının ödənilməsinin təmin edilməsidir. Məlumdur ki, iqtisadi artım tempi nə qədər yüksək olarsa, dövlət borcu üzrə effektiv faiz də bir o qədər yüksək olar. Bu da borclanma səviyyəsini yenidən nəzarət altına almağa imkan verir.

Böhran bir sıra dövlətlərin böhrandan əvvəlki kredit-əsaslı iqtisadi artımını zəiflətdi. Beləliklə bank və digər maliyyə institutlarının kapitalına tələblər nə qədər yüksək olarsa, onların yaxın gələcəkdə borclanmasına inam bir o qədər az olar və ya kreditlər yuxarı faizlə az şəkildə almaq mümkün olar. Deməli biznes və ev təsərrüfatlarının yüksək səviyyədə borclanması keçmişdəki yüksək artım səviyyəsinin nəticəsidir. İqtisadi inkişafı dəstəkləmək məqsədilə gəlir vergisi dərəcəsi və mənfəət vergisi dərəcəsinin azaldılması hesabına artan biznes investisiyalarından, innovasiya və sahibkarlıqdan gözləmək olar. Bu artım məhz vergi və iqtisadi artım tövsiyələrinə əməl etməklə nail olunmuşdur.

Dövlətlər getdikcə artan işsizliklə üzləşirlər. Beləliklə vergi siyasəti əməyə əsaslanan iqtisadi artıma yönəldilməlidir. Bu onu göstərir ki, tövsiyələrə əsasən bəzi dövlətlər getdikcə gəlir vergisi, sosial ayırmaların dərəcələrini azaltmaqla birbaşa vergi yükünü azaldmağa məcburdurlar.

İqtisadi artım potensialına böhran təsir etmişdir, çünki innovativ şirkətlər böhranın davam etməsi gözləntisi olduğundan vençür kapitalının çatışmaması səbəbindən iflasa uğramışlar. Eyni zamanda ətraf mühitin qorunmasını təmin etmək məqsədilə “yaşıl” vergilərin artırılması dolayı vergi yükünün artırmaqla, iqtisadi inkişafa təsir edə bilər. Bu xüsusilə “yaşıl” iqtisadi artım üçün stimül rolu oynaya bilər.

Dövlətlərin bütün tədbirləri vergi daxilolmalarının artırılmasına yönəlmişdir. Lakin burada mənfəət vergisi dərəcəsinin aşağı salınması investisiya və innovasiya səviyyəsinə müsbət təsir etməklə yanaşı vergi tutma bazasının genişləndirilməsi də əsas rol oynayır.

Beləliklə qısa müddətli perspektivdə tövsiyələrin dərhal reallaşdırılmasında böhranın yeni maneələr yaratması təəssüratı yarana bilər. Daşınmaz əmlak qiymətlərinin azaldığı bir şəraitdə əmlak vergiləri dərəcəsinin tənzimlənməsi zamanı diqqətli olmaq lazımdır ki, evlərin qiymətinin aşağı düşməsi əlavə iqtisadi problemlər yaratmasın. Eyni zamanda ƏDV-nin dərəcəsinin artırılması istehlakı azaldacaq və kiçik orta biznes üçün mənfəət dərəcəsi azaldığından sayları artacaq. Müasir şəraitdə artıq bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə əlavə dəyər vergisi dərəcəsi artırılmışdır. İqtisadi artımın təmin edilməsində vergi siyasətinin rolu əvəzsizdir. Gələcəkdə də bu tənzimləmə üsulları səmərəli bir alət olmaqla iqtisadiyyatın stimullaşdırılmasında əsas rol oynayacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı

12. Qarayev İ.Ə. Beynəlxalq təcrübədə vergi xərcləri və vergi güzəştlərinin tətbiqi. Azərbaycanın vergi jurnalı 2017 № 3
13. Garayev İ.A. Globalization and Tax policy. EcoMod 2017. International Conference on Economic Modeling . Sloveniya 2017. p. 64-66
14. Musayev A.F. “Moderləşdirmə və aktiv vergi siyasəti” Azərbaycanın vergi jurnalı,#2012 № 6
15. Qarayev I.Ə., Rəcəbov B.Ə., Rəsulova G.B. Vergi siyasəti və iqtisadi artımın stimullaşdırılması Azərbaycanın vergi jurnalı 2016 № 1
16. Musayev A.F. “Vergi siyasətinin iqtisadi problemləri” Bakı. 2004
17. Musayev A.F., Qarayev İ.Ə. “Sosial siyasət və iqtisadi inkişaf” Azərbaycanın vergi jurnalı 2013 № 1
18. Musayev A.F., Qarayev İ.Ə. “Elektron kommertiya və vergitutma” Azərbaycanın vergi jurnalı 2013 № 2
- 19.Тарасов В.Ф., Владыка М.В., Сапрыкина Т.В., Семькина Л.Н. Налоги и налогообложение. Учебник, Москва, 2012
- 20.Пансков В.Г. Налоги и налогообложение. Учебник Москва 2018
- 21.David Romer Advanced makroeconomics. Second edition. Mc.Graw.Hill 2013
- 22.OECD (2010) *Tax Policy Reform and Economic Growth*, OECD Tax Policy Studies, No. 20
1. W.Beck, J.Laurent, van der Macsen and Alan Walker Social Quality: A Vision for Europe. Kluwer Law International 2002
2. The Journal of Private Enterprise, The Impact of Economic Growth, Tax Policy and Economic Freedom on Income Inequality. 24 (1), 2008, 23-31

3. OECD (2009) Transver Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrators.

Summary

It has been considered and examined the factors which have impact on economic development. Every factor has their own impact on economic growth. Tax policy is one of the important factor in the economic development. Taking into consideration this fact in this article devoted to investigate correlations between economic growth and tax policy.

Резюме

В этой статье рассматриваются вопросы влияния различных факторов на экономический рост. Среди факторов экономического роста особое значения имеет налоговая политика. Учитывая эти обстоятельства особое внимания уделяется вопросам влияния налоговой политики на экономический рост.